

PROLETERYADAN PREKARYAYA: YENİ BİR KÜRESEL SINIF (!)

From Proletariat to Precariat: A New Global Class (!)

Yeliz Sarıöz Gökten*

Öz

Petrol krizi, kapitalist sistemde Keynesyen refah devleti ve fordist üretim sisteminin sonunu hazırlarken neoliberal düzen ve post fordizm ile düzen yeniden biçimlenmiştir. Bu süreçte devletin fonksiyonları daraltılmış, serbest piyasa ulaşabileceği en yüksek düzeyine erişmiştir. Post fordist üretim sistemi ile bilgi temelli ve teknolojiye dayalı üretim esas olurken emek süreçlerinin evrimi ivme kazanmıştır. Bu yeni birikim rejiminde emek piyasası deregüle edilmiş, sendikaların ağırlığı zayıflatılmış, güvencesiz ve esnek bir istihdam sürecine geçilmiştir. Bu yeni emek süreci proleter sınıfın yerini yeni küresel bir prekarya sınıfının alacağı şeklinde yorumlanmıştır. Bu çalışmada neoliberal düzende emek süreçleri ve prekaryanın rolü üzerine tartışmalar yapılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Post Fordizm, Güvencesizlik, Prekarya, Proletarya

Abstract

While the oil crisis brought the end of the Keynesian welfare state and for distproduction system, the capitalist order was restructured by neoliberalism and post-fordism. In this process, the functions of the state have reduced and the sphere of free market has reached its highest level. Knowledge and technology-based production has become essential with the post-fordist production system, the evolution of labor processes gained momentum. In this new accumulation regime, the labor market was deregulated, the unions were weakened, a precarious and flexible employment system was adopted. This new labor process is interpreted as the proletarian class will be replaced by a new global class of precariat. In this study, discussions will be held on labor process and the role of the precariat in the neoliberal order.

Keywords: Post Fordism, Precarity, Precariat, Proletariat

* **Dr. Öğretim Üyesi, Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Niğde, Türkiye, yelizsarioz@ohu.edu.tr, ORCID Numarası: 0000-0002-6900-9017**
Assist. Prof., Niğde Omer Halisdemir University, Faculty of Economic and Administrative Sciences, Departmant of Economics, Niğde, Turkey. ORCID Numarası: 0000-0002-6900-9017
Geliş Tarihi / Received: 27.09.2018 - Kabul Tarihi / Accepted: 29.09.2018

I. Giriş

Kapitalist sistem doğası gereği sürekli değişim halindedir. Kendi iç dinamiklerinin bir sonucu olarak yaşanan dünya krizlerini izleyen süreçte düzen yeniden biçimlenmekte ve üretim ilişkileri yeniden düzenlenmektedir. Fordizmin yerini post fordizmin alması ile üretim ilişkileri ve emeğin yapısı da büyük bir değişim sürecine girmiştir. Post fordizm ile bilgi teknolojileri önem kazanırken, rijit teknolojilerin kullanıldığı üretim sistemi yerini ileri teknolojilere bırakmıştır. Yine bu süreçte ürün farklılaştırması önemli hale gelmiş, esneklik ve güvencesizlik istihdamın temel koşulu olmuştur.

Bu süreçte Standing (2014a), oluşmakta olan yeni bir sınıfı tarif amacıyla “prekarya” kavramını ortaya atmıştır. Buna göre proletaryadan farklı olarak prekarya, güvencesi ve belli çalışma koşulları olmayan, sendikal haklardan ve devlet desteğinden mahrum bırakılan, sürekli geliri bulunmayan bir sınıf olarak kabul edilir. Bu sınıfa yukarıdaki koşulları taşıyan her kesimden işgücü dahil edilmektedir. Prekaryanın belirleyicileri arasında emeğin esnekleştirilmesi, güvencesizlik, yarı zamanlı veya geçici istihdam ve benzeri çalışma ilişkilerindeki farklılıklar sayılabilir.

Bu çalışmada neoliberal düzende yeniden biçimlenen, esnekleştirilen ve güvencesiz hale getirilen istihdamın durumu incelenecek, arkasından Standing’in öne sürdüğü yeni bir sınıf olarak prekarya kavramsal olarak ortaya konulacaktır. Sonuç kısmında ise prekaryanın neden sınıf değil bir durum olabileceği tartışılacaktır.

II. Fordist Üretim Sisteminde Emek

Yirminci yüzyılın başlarında fordist¹ model öncülüğünde, yöneticiler istikrarlı ve iyi düzenlenmiş bir işgücünü korumak için çeşitli mekanizmalar kullanmaya başlamışlardır. Bu süreçte Taylor’un ileri sürdüğü standartlaşmış ve çalışma rutininin hesaplanabildiği bir süreç başlatılarak emeğin verimliliği artırılmıştır. Uzmanlaşma yerini rijit standart bir üretim sistemine devretmiştir. Yine üretim sürecinde kurumsal bağlılığı ve uyumu geliştirmek adına maddi teşvikler verilmiş, emeğin tepki göstermesine karşı pazarlık mekanizmalarına ve işçilerin aile hayatına doğrudan müdahaleler gerçekleştirilmiştir. İşçilere nispeten yüksek bir ücret ödeyerek uzun vadede emeğin verimliliğinde artış sağlanacağı, bu artışa bağlı olarak da çok daha yüksek düzeyde kâr sağlanacağı fark edilmiştir. Yine bu dönemde fordist üreticiler örgütlü emeği, üretkenliği arttırmak amacıyla bir partner olarak kullanmayı öğrenmiştir (Seymour, 2012).

Kapitalizmin altın çağında, emek hakları ve yetkileri fordist üretim sistemi doğrultusunda yeniden düzenlenmiştir. Gerçekleştirilen düzenlemeler a) emek piyasasında güvence (yeterli istihdamın sağlanması) b) istihdam güvencesi (keyfi işten çıkarmanın önlenmesi, işe alma ve çıkarmada işverene maliyet yüklenmesi vb.) c) meslek güvencesi (istihdamda belli mevkiler elde etme, statü ve gelir açısından yükselme vb.) d) iş güvencesi (çalışanların kazalara karşı güvenliği) e) yetenek güvencesi (lonca sistemi gibi işin usta çırak ilişkisiyle kalitesinin korunması) f) gelir güvencesi (asgari ücretin korunması) ve g) temsil güvencesi (sendikalar) şeklinde yedi maddede özetlenebilir (Standing, 1997: 8-9).

Fordizm yüksek düzeyde endüstriyel verimlilik kapasitesine sahip montaj hattına dayalı bir üretim sistemi olarak görülmekte, ancak sistemin birikim rejimi olma özelliği dikkate alınmamaktadır. Bu sistemde komuta yapısındaki katılıklar, işgücünün vasıfsız hale getirilmesi, endüstriyel çatışmalar ve kadının aile ücreti kurumu aracılığıyla evde kalması gibi uygulamalar oldukça önemlidir (Neilson/Rossiter, 2008: 55).

Fordist üretim sistemi 1913'lere dayanmakla birlikte Avrupa ve Japonya'ya yayılması 1940'larda gerçekleşmiştir. Doğrudan politik dayatmalarla, dolaylı olarak Marshall Yardımları ve ABD'nin doğrudan yatırımları aracılığıyla kapitalist düzende yayılım göstermiştir. Bu üretim sisteminin yerleşebilmesi için devletin iktisadi ve toplumsal rolü yeniden formüle edilmiş, böylece Fordizm'in bütünüyle olgunlaşmış ve özgül bir birikim rejimi olarak ortaya çıkması sağlanmıştır (Harvey, 1992: 127-133). 1970'lerin ikinci yarısından itibaren Keynesyen politikalar ve fordist üretim sistemi aşınırken kapitalizm neoliberalizm ve post fordizm ile sistemde gücünü perçinlemiştir.

III. Neoliberal Düzen, Post Fordizm ve Emek İlişkileri

Keynesyen talep yönetimi ve fordist endüstrileşmenin yıkıma uğramasının ardından toplumsal üretim ilişkileri, post fordist üretim ve neoliberalizm ile yeniden şekillenmiştir (Morton, 2003: 162). Neoliberalizm, en genel ifade ile özelleştirme, serbest piyasa, minimal devlet, ademi merkezîyetçilik ve deregülasyonların bir bileşimi şeklinde ifade edilebilir.

Neoliberal küreselleşme olarak bilinen süreçte iktisadi entegrasyon yoğunlaştırılmış, şirketler arası rekabet artmış, yatırımların ücretlerin düşük olduğu ülkelere yönelmesine olanak sağlanmış ve göç yoluyla yeni işgücü ordusu oluşmuştur. Teknolojik gelişmeler, bir taraftan şirketleri küresel olarak daha rekabetçi hale getirirken, diğer taraftan düşük ücretlerle işçi

çalıştırmalarını olanaklı kılmıştır. Neoliberalizmle birlikte yasal ve kurumsal alanlarda ortaya çıkan değişiklikler, iş ve istihdam ilişkileri üzerinde teknolojik ve küresel etkilerin yoğunlaşmasına olanak sağlamıştır. Sendikacılığın gerilemesi işçilerin geleneksel anlamda kurumsal korunma imkanlarını zayıflatmıştır. Hükümet düzenlemelerinin emek piyasasında minimum standartlar belirlemekle yetinmeye başlaması, emek piyasasında erozyona yol açmıştır. Sendikaların düşüşü ve deregülasyonu, çalışanların ürettiklerinden daha az kazanç elde etmelerine neden olarak güç dengesinin işçilerden işverenlere doğru kayışını hızlandırmıştır. Neoliberal dönemle birlikte bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler, kapitalistlerin merkezi olmayan ve mekânsal olarak dağıtık iş süreçleri üzerinde denetim sağlamalarına olanak tanımıştır. Ayrıca özellikle 1990'larda Çin, Hindistan ve eski Sovyet Bloğu ülkelerinin küresel ekonomiye eklenme çabaları, küresel düzeyde istihdamı hemen hemen iki katına çıkarmış ve bunun bir sonucu olarak güç dengesi emekten sermayeye doğru kaymıştır. Yine bu dönemle birlikte hizmet sektörü büyük oranda merkezileşmiş; mavi yakalı istihdama yönelik talep azalırken, hem düşük hem de yüksek ücretli beyaz yakalıları yönelik istihdam artmış göstermiştir. Kapitalizmin her döneminde işten çıkartmalar söz konusu olmakla birlikte yeni dönemde işten çıkartmaların işverenlerin yeniden yapılandırma stratejilerinin temel bir bileşeni haline geldiği gözlenmektedir. Firmalar kârlı oldukları dönemlerde bile ücretleri düşürmek suretiyle işgücü maliyetlerini azaltarak kısa vadede kâr düzeyini arttırmaktadır. Ayrıca başlangıçta ikincil sektörlerde daha yoğun olan güvencesiz çalışma koşulları, günümüzde ekonominin tüm sektörlerine yayılmış ve genelleşmiştir (Kalleberg, 2009: 2-3; 5-6).

Neoliberal düzen, üretim sisteminin fordizmden post fordizme kayışına olanak tanımıştır. Post fordizm, esnek makineler veya sistemlere dayalı esnek bir üretim süreci ve buna uygun bir esnek işgücü olarak tanımlanabilir (Jessop, 1992: 55). Post fordizm ile birlikte ürün farklılaştırması önem kazanmış ve esnek üretim ilişkileri ortaya çıkmıştır. Esnek üretimin bir sonucu olarak, bu esnekleşmeyi karşılayabilecek esnek ve kalifiye emeğin gerekliliği doğmuş, yine emeğin yeteneklerinde ve esnekliğindeki artışa bağlı olarak sorumlulukları ve özerkliğinde de artış yaşanmıştır (Clarke, 1990: 5-6).

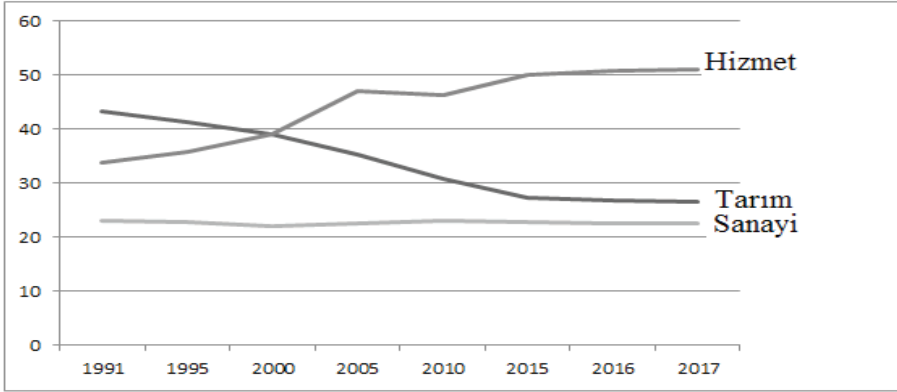
Büyüme ve kalkınmanın büyük ölçüde rekabete dayandırıldığı yeni sistem, piyasa koşullarının hayatın her alanına nüfuz etmesinin gerekliliği üzerine kurgulanmıştır. Bunu sağlamanın yolu da emek piyasasının esnekleştirilmesi olarak görülmüştür. Buna göre eğer emek piyasası esnekleştirilmezse emek maliyetleri yüksek kalacak, şirketler faaliyetlerini üretim maliyetlerinin daha

düşük olduğu yerlere kaydıracak, finans sermayesi de maliyetlerin en düşük olduğu ülkelere yönelecektir. Emeğin esnekleşmesi ile ücret esnekliği (gerekli koşullarda ücretlerin düşürülmesi), istihdamda esneklik (işverenlerin gerekli hallerde istihdam düzeyini değiştirebilmeleri), mesleki esneklik(çalışanların firma içinde bir departmandan bir diğerine transferi), vasıf esnekliği (işçilerin vasıflarının kolayca ayarlanması) de birlikte gerçekleşmiş olmaktadır. Bu esnekliğin bir sonucu olarak güvencesizlik ve gelir eşitsizliği de giderek artmıştır (Standing, 2015: 11; 19-20).

Firmalar sermaye birikimini arttırmak adına üretimde yeni ve daha esnek yollar benimsedikçe, çalışma koşulları, emek piyasası ve istihdam ilişkileri de yeniden belirlenmiştir. Bu durumun emek piyasası üzerindeki en önemli etkilerinden biri farklı çalışan gruplarının birbirinden ayrılarak sınırların yeniden düzenlenmesidir. Emek piyasasında merkez ve periferi şeklinde bir ayrıma gidilirken çalışanlar arasındaki eşitsizlik de periferinin aleyhine artış göstermiştir. Emek merkezde finans, araştırma-geliştirme, teknolojik organizasyon, yenilik alanlarında sürekli istihdam edilmiştir. Periferide ise emeğin geçici ve yarı zamanlı istihdamı gerçekleştirmiş ve emeğin üretim sürecinin bileşenlerine tamamen bağımlı olarak faaliyet göstermesi sağlanmıştır. Esnek çalışma koşullarının ikinci özelliği esnek çalışma koşulları neticesinde profesyonel çalışanlar ile emeğe dayalı çalışanlar arasında ayrıma gidilmesidir. Beyin gücüne dayalı çalışanlar ile kas gücüne dayalı çalışanlar arasındaki hiyerarşi artış göstermiştir. Esnek çalışma rejimlerinin üçüncü özelliği, dış kaynak kullanımı ve taşeronluk ilişkilerindeki artışa bağlı olarak esnek uzmanlaşma, sanayi bölgelerinde ve stratejik ittifaklarda esneklik beklentisinin artmış olmasıdır (Vallas, 1999: 91).

Bu yeni düzende bilgi temelli üretim esas olduğu için emek de vasıflı hale gelmiş, emeğin yapısı da yeniden biçimlenerek üretimde hizmet sektörünün payı artmış, endüstriyel üretim gerilemiştir (Fudge/Owens, 2006: 3). Aşağıdaki tabloda 1991-2017 yılları arasında dünyada emeğin sektörel dağılımı yer almaktadır. 1991’de tüm dünyada emeğin sektörlere göre dağılımı tarımda yüzde 43,25, sanayide yüzde 23,07 ve hizmet sektöründe yüzde 33,68 iken; 2017’de tarımın payı yüzde 26,5’e gerilemiş, güvencesiz istihdamın ve esnek çalışma koşullarının kuşkusuz en yüksek olduğu hizmet sektörünün payı da yüzde 51’e yükselmiştir. Hizmet sektöründeki artış da güvencesizliği ve esnekliği daha da arttırmıştır.

Şekil I. Dünyada Toplam İstihdam Sektörlere Göre Dağılımı (%)

Kaynak: www.worldbank.org (Erişim Tarihi: 17.07.2018).

IV. Yeni Düzendeki Güvencesiz Emek Üzerine

Fordist üretim sistemindeki düzenli, tam zamanlı ve uzun dönemli istihdam deneyimi kapitalizmin tarihinde bir istisnadır. Neoliberal düzenle birlikte güvencesizlik artık çalışma hayatının bir rutini haline gelmiştir. Kapitalist üretim ve yeniden üretim ilişkilerinin kendisi emeğin güvencesiz bir hal almasına yol açmıştır (Mitropoulos, 2005).

Güvencesiz istihdam; belirsizlik, düşük gelir ve sınırlı sosyal ve yasal haklar ile karakterize edilen ücretlendirme çalışması olarak tanımlanabilir. Güvencesiz istihdam, istihdamın durumu (yani kendi kendine veya ücretli istihdam), biçimi (geçici veya daimi, yarı zamanlı veya tam zamanlı) ve toplumsal konum (toplumsal cinsiyet gibi toplumsal ilişkiler ve vatandaşlık gibi yasal ve politik kategoriler arasındaki etkileşim) tarafınca şekillenir (Vosko, 2010: 2).Güvencesizliği belirleyen üç unsur olduğu ifade edilebilir. Bunlardan ilki piyasadır. Mal ve hizmet üretiminin coğrafi dağılımı, güvencesiz çalışmanın en önemli belirleyicisidir. İkinci olarak küresel düzende işçilerin cinsiyet ve etnik köken gibi toplumsal anlamda sınıflandırmaları emeğin güvencesizliğini arttırmaktadır. Üçüncü olarak devlet önderliğindeki piyasalaşma, bir taraftan işgücünün istikrarsızlığını artırırken diğer taraftan yine devlet güvencesiz işçileri desteklemek ve korumak adına müdahale etmektedir (Siegmann ve Schiphorst, 2016: 116-117).

Güvencesizlik; düşük ücret, esnek çalışma koşulları gelişmiş ve gelişmekte olan bütün ülkelerin temel sorunsalıdır. Güvencesizlik oldukça kapsamlı bir kavram olmakla birlikte işe devamlılık ve sendikal haklara erişim olarak

değerlendirilmektedir. Ancak güvencesizlik aynı zamanda enformel çalışma, gündelik ve/veya sözleşmeye dayalı istihdam, esnekleşme, standartları olmayan ve düzensiz ücretli istihdamı da ifade eder. Bununla birlikte güvencesizlik işe devam, sürekli gelir vb. kavramların yanı sıra çalışan kişinin iş hayatı dışında ve aile bireylerini de etkileyecek kadar çok yönlü bir kavramdır. Güvencesizliğin ilk boyutu işin sürekliliği ile ilgilidir. Söz konusu iş ya kısa zamanlıdır ya da işi kaybetme riski yüksektir. İkinci olarak iş üzerindeki kontrollerle ilgilidir. Çalışanların çalışma koşulları, ücretler ve çalışma temposu üzerindeki kontrolleri oldukça azdır. Üçüncü özelliği haksız yere işten çıkarılmaya, ayrımcılığa ve kabul edilemez çalışma koşullarına karşı işçilerin kanunlarla, toplu sözleşmelerle ya da geleneksel yöntemlerle korunmamalarıdır. Aynı şekilde sağlıkla ilgili ve kazalara karşı sosyal güvenlik koruma sistemleri yoktur. Dördüncü unsur düşük gelire tabi olmalarıdır. Bu unsurlar ışığında güvencesizlik; istikrarsız, korumasız, güvencesiz, sosyal veya iktisadi olarak savunmasızlık şeklinde özetlenebilir (Rodgers, 1989: 3).

Neoliberalizm öncülüğündeki yapısal reformların en temel ilkelerinden biri haline gelen esnek emek, özellikle 1980-1990'larda endüstrileşmiş ülkelerde fenomen olmuştur. Emegın esnekleştirilmesi, istihdamın veya ücret düzeyinin kolayca arttırılıp azaltılabilmesi, çalışanların becerilerinin daha esnek kullanılabilmesi, emegın mobilitesinin arttırılması ve emeğe yönelik geleneksel olmayan düzenlemelerin uygulanmasını ifade eder. Daha kısa bir ifade ile emegın esnekleştirilmesi, işverenlerin işçileri işe alma veya işlerine son verme, ücretleri iş ihtiyaçları ve işçi performansına göre arttırma veya azaltma becerisidir. Emek piyasasındaki rijitliklerin üstesinden gelinmesi, istihdamın arttırılması ve bu piyasanın gelişiminin teşvik edilmesi açısından emegın esnekleştirilmesinin gerekliliği kabul edilmiştir. Esneklik düşük ücret, güvencesizlik ve daha uzun süreli işsizliği de beraberinde getirmiştir (Arnold/Bongiovi, 2013: 294-295).

Endüstrileşmeye ve kentleşmeye bağlı olarak gelişmekte olan ülkeler; endüstride istihdam artışı, yaşam standartlarının yükselmesi ve kitlesel tüketim ile gelişmiş ülkelerin tecrübelerini kendilerine adapte etmeyi denediler. İş bulma ümidiyle kentlere göç eden bireyler, kötü barınma koşullarında, düşük ücretle ve güvencesiz olarak çalışmaya razı oldular. Göç edenler endüstriyel alandaki gelişmelere bağlı olarak geçici bir süre enformel sektörlerde istihdam edilirken çok az kişi için formel sektöre geçiş yapabilmış, istihdamın büyük bir kısmı güvencesiz istihdam ordusuna dönüşmüştür. 1970'lerden itibaren ortaya çıkan her durgunlukla birlikte artan işsizlik, özelleştirme ve kamu sektöründeki daralmalar emegın pozisyonunu büyük ölçüde zayıflatmıştır.

Yine endüstriyel işgücünün küçülmesiyle sendikal hareketlerin önü kesilmiştir. Fabrikaların yeniden konumlandırılması ve robotlaşma, endüstriyel işgücünün daralmasının bir sonucu olarak sendikalaşma hareketlerini sekteye uğraması, hizmet sektöründe sendikasızlaşma, Çin'in yükselişine bağlı olarak yüz milyonlarca düşük ücretli işçinin dünya işgücüne katılımı da ücretleri ve çalışma koşullarını daha da olumsuz etkilemiştir (Breman, 2013: 130-131).

Güvencesiz istihdam koşulları, fordist birikim rejiminin hegemonyasını yitirmesinin akabinde yükselişe geçmiştir. İstihdama dair normlar aşındırılırken, çalışma ilişkilerinde standart dışı uygulamalar ön plana çıkmıştır. Bu süreçte emeğin esnekleştirilmesi ve yeniden yapılandırılması gerçekleştirilmiştir. Böylece işçi sınıfı, küresel ölçekte en hızlı büyüyen ve eşitsiz bir toplumsal sınıf haline gelmiştir. Özellikle 1980 sonrası dönemde enformel emek sektörü, formel sektöre oranla çok daha hızlı artmıştır (Munck, 2013: 751; 755).

Güvencesiz işgücü, emek piyasasında işçilerin güçlerinin zayıfladığı ve toplumsal korunmanın aşıldığı, finansal riske ve borçlanmaya dayanan neoliberal kapitalizm içine adeta inşa edilmiştir. Buna bağlı olarak üretim ilişkileri de dönüşüm geçirmiştir. Üretimin daha çok hizmet sektörüne yönelmesi geçici, yarı zamanlı, belirsiz ve güvencesiz istihdamı arttırırken üretimin daha çok Güney ülkelerine kayışı da bu durumu tetiklemiştir (Seymour, 2012).

Ülkelerin kalkınma aşamaları, toplumsal kurumlar, kültür ve benzeri diğer ulusal farklılıklara göre ülkelerin güvencesizlik düzeyleri de değişiklik gösterir. Gelişmiş sanayi ülkelerinde, güvencesiz çalışmanın temeli gelir eşitsizliği, güvence eşitsizliği ve işten çıkarılmalara karşı savunmasızlık ve standart olmayan iş düzenlemeleri gibi kayıtlı ekonomideki işlerle ilgili farklılıklar ile ilişkilidir. Geçiş döneminde veya gelişmekte olan ülkelerde güvencesiz çalışma, formal istihdamdan ziyade kayıt dışı istihdamı ifade eder ve temel sorunsal yoksulluk sınırının üzerinde ödeme yapılıp yapılmadığı ile ilişkilidir. Aslında, dünyadaki çoğu işçi enformel sektörlerde çalışmaktadır (Kalleberg, 2009: 15).

Emek piyasasında ortaya çıkan bu yeni ilişkiler, işçi ve işveren arasındaki karşılıklı yükümlülüklerin sona ermesiyle karakterize edilir. Buna bağlı olarak piyasadaki sözleşmeler azalmış, istihdamda belirsizlik ve güvencesizlik düzeyi yükselmiştir. Endüstri devriminden bu yana sermaye ve emek arasındaki ilişkiler karşılıklı yükümlülükler ve karşılıklı bağımlılık ile karakterize edilirken günümüz dünyasında sermaye emeğe bağımlılığından kurtulmuştur.

Sermaye artık ulus ötesi bir boyuta geçmiş, böylece siyasi kurumları kendisine boyun eğdirecek mekânsal bir mobilite kazanmıştır (Doogan, 2009: 145).

Güvencesiz çalışma, gelir eşitsizliğini ve gelir düzeyinde istikrarsızlığı arttırmıştır. Yoksulluk ve düşük ücretli çalışma koşulları önemli ölçüde artmaktadır. Küresel sermayenin artan gücü ve erişimi, emek hareketlerinin kontrol altına alınmasını sağlamış, eşitsizliği ve güvencesiz istihdamı şiddetlendirmiştir. Neoliberal küreselleşmenin bir sonucu olarak işverene bağlılık azalırken, uzun dönemli işsizlik, güvencesizlik, standartları olmayan çalışma koşulları, güvenli olmayan iş koşulları ve çalışanlarda stres, kaygı bozukluğu, ait hissetmeme ve yabancılaşma gibi sorunlara yol açmıştır(Kalleberg, 2009: 9; Breman, 2013: 133).

V. Küreselleşen Emek

Küreselleşme, sermaye birikiminin hızla yayılımına ve kapitalist olmayan alanların kapitalistleşmesine bağlı olarak yeni küresel bir işçi sınıfı yaratmıştır. İstihdam ordusundaki küresel artışa bağlı olarak istihdamda güvencesizlik de büyük artış göstermiştir. Bu belirsizlik ve güvencesizlik durumu 2008 krizi ile daha da perçinlenmiştir (Munck, 2013: 747).

Çin'in piyasa kapitalizmine geçiş kararı, Hindistan'ın piyasa reformlarını gerçekleştirme hamleleri ve SSCB'nin çöküşünün ardından dünya sistemi kapitalizme ve piyasaya dayalı tek iktisadi sistem halini almıştır. Bunun işgücü piyasasına yansımaları oldukça yıkıcıdır. Sermaye/emek oranı artarken, ücretlerde yedek işgücü ordusuna bağlı olarak düşüş gözlenmiş, üretim tesisleri söz konusu ülkelerdeki ucuz işgücünden yararlanmak adına bu ülkelere kaymıştır (Freeman, 2006: 1;3).

Geçtiğimiz otuz yıl boyunca merkez ülkeler, Asya ve Doğu Asya'nın üretim ağlarına doğru genişledikleri için küresel ekonomide büyük dönüşümler ortaya çıkmıştır. Açık ekonomi politikası izlenerek bu ülkelerdeki emeğin üretim sürecine dâhil olması sağlanmıştır. İkinci aşama olarak çevre ve yarı çevre ülkelerde bölgesel ekonomi politikaları, kırsal bölgelerde özel ekonomik bölgelerinin kurulması ve sanayi bölgelerinin genişletilmesi gibi uygulamalar ile üretim coğrafyalarının yeniden düzenlenmesi sağlanmıştır. Yeniden yapılanmanın bu ikinci aşaması, büyük ölçüde ihracat pazarlarına yönelik olarak ademi merkezîyetçi ve sınır ekonomileri etrafında organize edilen yeni bölgesel üretim ağı biçimlerinin oluşturulmasını gerektirmektedir (Arnold/Pickles, 2011: 1598-1599).

Güney ve Doğu Asya'da düşük maliyete ve büyük ölçekli ihracata dayalı olarak gerçekleştirilen üretim, özellikle büyük kentlerde ve kentlere yakın bölgelerde adeta patlama yapmıştır. Özellikle Çin, Tayland ve Vietnam'daki rekabetçi kentsel üretim merkezlerinde; yeni teknolojiler, yeni çalışma düzeni biçimleri, işçilerin talepleri, iş ve çalışma koşullarının organizasyonundaki değişikliklerin bir sonucu olarak ücretler üzerinde yukarı yönlü baskı ortaya çıkmıştır. Kırsal ve sınır bölgelerinde maliyeti en aza indiren, düzenlemelere son verilen ve esnek bir şekilde organize edilen sanayileşme, devlet ve özel sektör destekli özel ihracat bölgeleri ve ihracat işlem bölgeleri aracılığıyla genişlemiştir (Arnold/Pickles, 2011: 1601).

VI. Küresel Bir Sınıf (!): Prekarya Kavramsallaştırması

Prekarya, kavramsal olarak daha eskilere dayanmakla birlikte Standing ile adeta zirve yapmıştır. Genel bir ifade ile prekarya, proletarya ve güvencesizlik kavramlarının bileşimi şeklinde ifade edilebilir. Kavramın en temel özelliklerinden ilki emeğin esnekleşmesi, yarı zamanlı veya geçici istihdam gibi üretim ilişkilerindeki farklılaşmadır. İkinci olarak prekarya güvencesiz istihdamı içerir. Standing'e göre oluşmakta olan bu sınıf² sürekli olarak yeniden eğitilmek, yeniden ağ kurmak, sürekli yeni işlere başvurmak zorunda bırakılmaktadır. Ayrıca çalışma saatleri dışında ilave bir ücret ödenmeden sömürülen bu sınıftan tarihsel anlamda ilk kez istihdam edilecekleri işlerden daha yüksek düzeyde eğitim seviyesine sahip olmaları beklenmektedir. Çok azı sahip oldukları niteliğe göre istihdam edilmektedir. Kavramın ayırt edici bir diğer özelliği emeklilik maaşları, ücretli izinler ve sağlık sigortası gibi haklardan mahrum bırakılmış olmalarıdır. Aynı zamanda işsizlik sigortası gibi devlet desteklerinden de mahrumdurlar. Ücretler büyük oranda dalgalanma gösterdiği için, bunun bir sonucu olarak sürdürülemez bir borç ve kronikleşen iktisadi belirsizlik içerisinde yaşam sürmektedirler. Geleneksel haklarından mahrum bırakılan prekarya kültürel, politik, toplumsal ve iktisadi haklarından yoksundur. Bu gelişmeler ışığında göreceli yoksunluk ve kaygı, mutsuzluk, yabancılaşma ve öfke ile bezenmiş bir emekçi sınıf doğmuştur. Prekarya kendi içinde üç gruba ayrıldığı için henüz bir sınıf oluşturmuş değildir. İlk grup, eski işçi sınıfı ailelerinden ya da topluluklarından oluşmakta olup, düşük eğitim seviyesinde göreceli yoksunluk duygusu içerisindedir. İkinci grup göçmenler veya etnik olarak ayrımcılığa uğrayan gruptur. Üçüncü grup daha çok gençlerden oluşan genellikle ücretli eğitimli sınıftır (Standing, 2014a: 10-11).

Standing'e göre küreselleşme ile birlikte; piyasalar, bireysel rekabet, düşük gelir gruplarını ve işçileri temsil eden kolektif organlar ve işçilerin sosyal

hakları yeniden düzenlenmiştir. Küresel düzende Washington Uzlaşması tarafından desteklenen liberal piyasalar, esnek ve güvencesiz istihdama dayanan milyonlarca insanın oluşturduğu “prekarya” olarak adlandırılan küresel bir sınıf yapısına yol açmıştır (Standing, 2012: 588).

Standing prekaryayı, işçi sınıfının mirasçısı olarak görür ve prekaryanın gelecekte sınıf mücadelelerindeki önemine değinir. Standing’ın belirlemede prekarya, güvencesiz olarak çalışan bütün işgücünü ifade eder. Geçici ve yarı zamanlı çalışanlar, taşeron işçiler, çağrı merkezi çalışanları, stajyerler bu sınıfa dahildir. Geçim araçlarından koparılmış ve hayatlarının devamı adına emeklerini satmak için başka seçenekleri olmadığı için proletarya ile bir tutulabilir. Ancak prekarya, proletaryanın bir bileşeni değildir. Ona göre proletarya uzun vadeli, istikrarlı, sabit saatlik işlerde çalışan işçilerle sınırlıdır (Bremen, 2013: 132). Prekaryanın güvencesiz, belirsiz ve değişken bir istihdam haline geldiğini savunan Standing, proleteriyayı ise geçmişte daha güvenli koşullarda istihdam edilen, kitlesel emeğe ve ücretli işgücüne dayalı olan üretim araçlarından koparılmış istikrarlı bir emek olarak ifade eder (Standing, 2014a: 12).

Prekarya, diğer gruplarla ilişkileri belirlenebilen ve sınıf içerisinde özellikleri, eğilimleri ve trendleri açısından benzerlikler gösteren karakteristik bir sınıftır. İlk olarak bu sınıf içerisinde farklı üretim ilişkileri veya emek ilişkileri bulunmaktadır. Proleteriyadan farklı olarak güvencesiz emek, sürekli işe girip çıkma ve eksik sözleşmeler ile kendini göstermektedir. En önemli özelliği istikrarsız emek ve istikrarsız yaşam koşullarıdır. Buna ek olarak eski proleterlerin aksine, iyi bir örgün eğitim seviyesine sahiptirler. Prekarya sürekli iş değişikliklerinin de bir sonucu olarak sürekli öğrenme süreci geçirmekte ve proleteriyadan beklenenin üzerinde toplumsal yetenekler ve iletişim becerileri geliştirmesi gerekmektedir. Ayrıca prekarya, bölüşüm ilişkileri açısından da proleteriyadan ayrılır. Prekaryanın tüm geliri parasal gelirdir ve proletaryanın sahip olduğu ücret dışı haklara sahip değildir. Son özelliği devletle olan ilişkileri ile ilgilidir. Prekarya, diğer orta gelirli sınıflara kıyasla daha az ve daha ağır sivil, kültürel, toplumsal, politik ve iktisadi haklara sahiptir. Standing’e göre prekarya, vatandaşlar için inşa edilen haklarını sistematik bir biçimde kaybeden tarihin ilk kitle sınıfıdır. Bu risk ve güvencesizlik, işçilerin ve ailelerinin üzerine yüklenerek tüm dünyada küresel bir prekarya oluşturulmuştur (Standing, 2014b).

VI. Sonuç Yerine: Prekarya Yeni Bir Sınıf (mı?)

Vasıfsız emeğe ve rijit teknolojilere dayalı olan Fordist üretim sisteminden post

fordizme geçiş süreci emek piyasasını derinden etkilemiş, işçiler açısından oldukça sancılı gerçekleşen bu süreçte emeğin daha vasıflı hale gelmesi sağlanırken esnek çalışma, yarı zamanlı veya geçici istihdam ve güvencesizlik sistemin vazgeçilmezi haline almıştır. Emeğin geçirdiği dönüşümü analiz eden Standing, bu süreci prekarya ile kavramsallaştırarak proletarya ile prekarya arasında ayrıma gitmiş, prekaryanın geleceğin tehlikeli sınıfı olacağı savını ileri sürmüştür.

1980'lerle birlikte dünya düzenine neoliberalizm egemen olurken, bu dönüşümün bir sonucu olarak fiziksel, finansal ve entelektüel açıdan refah dağılımı yeniden gerçekleşmiş, rantiyer kapitalizm yükselişe geçmiş, işçi sınıfının hem görece hem de mutlak anlamda konumu derinden sarsılmıştır. Standing'e göre, bu geçiş sürecinde diğer sınıflar mevcut hiyerarşideki konumlarını güçlendirmeyi amaçlarken, prekarya düzeni yıkarak kendi sınıfını yok etmeyi amaçladığı için tehlikeli bir sınıftır (2018: 1).

Standing'in tanımında; geçici ve yarı zamanlı çalışanlar, taşeron işçileri, çağrı merkezi çalışanları ve stajyerler gibi arzulanan bir kimliği veya kariyeri inşa etme olasılıkları oldukça düşük, güvencesiz istihdam edilen herkes prekaryaya dahildir. Prekarya ve proletarya arasındaki ayrımı da daha çok güvencesizliğe dayandırır (Bremen, 2013: 132). Standing'in oluşmakta olan bir sınıf olarak gördüğü prekarya toplumsal üretim ilişkilerinin üretimi ve yeniden üretimi üzerinden analiz etmezken; istihdam, iş ve meslek güvenliği, işçilerin emek piyasasındaki konumları ve aldıkları ücretler kavramsallaştırmanın temel karakteristikleri olarak görülmektedir.

Bir sınıf ancak toplumsal üretim ilişkilerinden ve bunun yeniden üretiminden doğar. Buradan hareketle ilk olarak sınıf, sadece ampirik değil ilişkisel bir kavramdır. Sınıflar sadece birbirleriyle ilişkili olarak oluşturulur; birbirleriyle ilişkilmeden ampirik nesnelere olarak var olmazlar. İkinci olarak, bu ilişkiler mücadele ilişkileridir ve mücadele, bu sınıflar arasındaki ilişkileri üreten ve yeniden üreten uygulamaların bütünü oluşturur. Son olarak, bu ilişkiler üretim ve yeniden üretim etrafında organize edilir. Sınıflar kendi kendilerine doğmazlar. Üretim ilişkilerinin ve bu ilişkilerin temellerinin doğru bir biçimde ortaya konulması gerekir. Sınıfların konumu ise malların ve sermayenin üretimiyle, üretim araçlarının ve tüm sistemin yeniden üretimiyle belirlenir (Seymour, 2012; Munck, 2013: 752).

Standing'in prekarya yaklaşımı sınıf olarak kabul edilmemiş ve çoğu akademik çevre eleştirilmiştir. Standing hem işgücünün daha hızlı büyüyen bir parçası

olması hem de gelecekteki politik mücadelenin öncüsü olması açısından prekaryayı proleteryanın varisi olarak sunmaktadır. Sınıf kavramı, iktisadi bir sistemde mal ve hizmetlerin üretim ve bölüşümü ile insanın ve toplumun yeniden üretiminde farklı gruplarda yer almak anlamına gelmektedir. Ancak, sınıflar yalnızca nesnel fenomen değildir. Bir sınıf olmak aynı zamanda insanların birbirlerini öznel olarak aynı kolektifin üyeleri olarak aynı iktisadi çıkarlara sahip oldukları anlamına gelir. Öyleyse, güvencesizlik temelinde bir sınıf tanımlaması yetersiz olacaktır. Bununla birlikte güvencesizliğin günümüz işçi sınıfının temel bir sorunsalı olduğu da unutulmamalıdır. İşçi sınıfının yeni bir biçimi olarak düşünülen prekarya kavramsallaştırması ile, işçi sınıfına ampirik ve sosyolojik olarak yeni bir anlam yüklenmeye çalışılmaktadır. Ancak prekaryayı bir sınıf kategorisi olarak düşünmek hatalıdır. Çünkü bu sınıflandırmada bir taraftan nüfusun çok heterojen katmanlarını bir araya getirmeyi hedeflerken diğer taraftan nispeten istikrarlı ve güvenceli istihdam koşullarına sahip olan işçi sınıfı olarak tanımladığı gruplar analizden dışlanmıştır (Frase, 2013: 11-13).

1979'dan kalma, bir çitin üzerine eğilmiş işçi sınıfından bir kadını gösteren posterde şöyle yazar: "sınıf bilinci, çitin hangi tarafında olduğunu bilmektir. Sınıf analizi, yanınızda kimin olduğunu bulmaktır". Buradan hareketle, işçi sınıfının ve prekaryanın farklı sınıflar olduğunu iddia etmek, onların farklı maddi çıkarları olduğunu iddia etmek anlamına gelmektedir (Wright, 2016: 128).

Kapitalist üretim tarzı sadece meta ve artı değer üretmekle kalmaz aynı zamanda bir tarafta kapitalist diğer tarafta ücretli işgücü olacak şekilde sermaye ilişkilerini de yeniden üretir. Buradan hareketle işçi sınıfı hayatta kalmak adına emeğini satmaktan başka hiçbir çaresi olmayan, artı değer yaratan ve istihdam sürecinin doğası gereği sömürüye maruz kalan bir sınıfı temsil eder. Tam zamanlı, yarı zamanlı veya güvencesiz olup olmadığına bakılmaksızın dünya nüfusunun büyük bir kısmının bu koşullarda çalıştığı ifade edilebilir (Moody, 2016: 16). Prekaryayı oluşmakta olan bir sınıf olarak gören ve her kesimden insanın bu sınıfa dahil olabileceğine vurgu yapan Standing'e en büyük eleştiri, üretim sürecindeki konumları ile ekonomik ve toplumsal gereksinimlerine dikkat edilmeksizin çalışanların tek bir kategoride ele alınması olmuştur (Oğuz, 2011: 15).

Standing prekaryayı, güvencesizlik, vasıflı işgücü, sadece parasal gelire bağımlı olma, iktisadi ve politik haklardan yeterince yararlanamama ile proleteriyadan

ayırır. Marx ve Engels (2014: 78) tarafından sistemin sonunu hazırlayacak unsur olarak görülen, “proleteryanın zincirlerinden başka kaybedeceği bir şey yok ama kazanacağı bir dünya var. Bütün dünya işçileri birleşin” çağrısı yapılan proleter sınıfı, yukarıdaki kriterlere dayanarak prekaryadan ayırmak ve ona geleceğin tehlikeli sınıfı tanımlamasını yapmak sonuçsuz bir çabadır. Geçici veya yarı zamanlı, güvencesiz çalışan işçilere ister “prekarya” isterse “esnek işçiler³” ismi konulsun sonuç değişmeyecektir. Bu bağlamda proleter sınıfı kendi içinde bölümlendirmek yersizdir.

Ayrıca Standing’in analizi Avrupa merkezli olması açısından oldukça eleştirilmiştir. Küresel bir sınıf olarak gördüğü prekaryanın proletaryadan ayıran temel özellikler; istikrarlı emek, refah devleti ve Kuzey ülkelerinin diğer temel özellikleri ile bağdaştırılmış özellikle Güney ülkelerinin koşulları analiz dışı tutulmuştur (Scully, 2016: 161).

Buradan hareketle Standing’in Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Japonya’dan örneklemelere dayanan analizinin “oluşmakta olan küresel bir sınıf” iddiasının hataları/eksiklikleri mevcuttur. Bu analizde, yeni bir ‘küresel’ sınıf tanımlamasının yapıldığı iddia edilirken pratikte gelişmiş kapitalist devletlere odaklanarak dünyadaki işgücünün durumu ihmal edilmiştir (Bremen, 2013: 136).

Küresel bir sınıf olarak lanse edilen prekarya, Güney ülkelerini kapsayacak düzeyde değildir. Güney ülkeleri tarihsel olarak kolonileştirilen ülkelerdir ve güvencesizlik bu ülkeler için çalışma biçimlerinin bir rutini olarak görülür. Ayrıca Güneyin sınıf yapısı için, güvenceli ücret ve sosyal haklara erişimi güvence altına alanlarla ve güvencesiz olanlar şeklinde bir ayrıma gitmek oldukça zordur. Ülkelerin tarihsel olarak farklılıklar barındırmasının bir sonucu olarak yine Standing tarafından prekaryanın belirleyici olarak görülen vatandaşlık haklarından yoksunluk da Güney ülkelerinin prekarya sınıfı analizi için belirleyici bir kriter değildir. Yirminci yüzyılın ilk yarısında, Güney işçilerinin çoğunluğu sömürgeciliğin bir sonucu olarak hemen hemen tüm vatandaşlık haklarından mahrum edilmiştir. Yüzyılın ortalarındaki bağımsızlık dalgası ile vatandaşlık hakları elde etmelerine rağmen işçilerin haklarına erişimleri pek mümkün olmamıştır. Güneyli işçiler, Kuzeyli işçiler gibi sınıf temelli haklardan yararlanamamış, hükümet baskısına ve kontrolüne maruz kalmışlardır (Scully, 2016: 162; 166-168).

Bununla birlikte işçi sınıfının da özellikle 1980’lerden itibaren dönüşüm içerisinde olduğu açıktır. Hardt ve Negri (2009) de Bolivya işçilerinden yola

çıkarak işgücünün esnekleşme ve güvencesizleşme yönünde bir dönüşüm geçirdiğini ancak bu dönüşümün işçi sınıfının sonu anlamına gelmeyeceğini ifade etmişlerdir. Hatta bu güvencesizleştirme, işçi mücadelelerinin sonunu hazırlamayacak aksine proletaryanın artan bir çoğunluk haline gelmesine ve bu yolla yeni bir mücadele fizyolojisinin oluşmasına yol açacaktır (s: 109-110).

Sonuç olarak güvensizlik, sadece bir grubu karakterize etmeyen aynı zamanda daha kapsamlı olacak şekilde işçi sınıfının tamamını etkileyen bir durumdur. Standing'in tehlikeli sınıfı modaya uygun ancak hatalı bir konsepttir. Öncelikle kapitalizme ve birikim rejimine daha güçlü gerekçelerle direnen ve birleşme önerisinde bulunan bir sınıf analizine ihtiyaç vardır. İşçiler arasında ayrışmalara değil birlik çağrısı yapacak bir analizin gerekliliği ortadadır. Ayrıca yetersiz düzeyde kalan sendikalaşmanın güçlenmesi desteklenmelidir (Allen, 2009: 48; 52-53).

Neoliberal düzenle birlikte emek piyasasının büyük bir evrim geçirdiği, güvencesizlik ve esnekliğin vasıflı-vasıfsız fark etmeksizin emeğe koşulsuz yansıdığı yadsınamaz bir gerçektir. Bununla birlikte prekaryanın günümüzün yenilenen politikaları doğrultusunda işçi sınıfının birleşmesini sağlayacak “yeni bir sınıf” olarak kabulü hatalıdır. Bir sınıftan bahsedilebilmesi için daha önce de ifade edildiği üzere üretim ilişkilerinin dikkate alınması gerekir. Buradan hareketle prekarya tanımlamasının bir sınıftan ziyade durumu ifade ettiği söylenebilir. Son olarak unutulmamalıdır ki proleter sınıf da artık eskisi gibi olmayacaktır. Düzen yeniden biçimlenirken bu sınıfın konumunun da yeniden belirlenmesi kuşkusuz kaçınılmazdır.

DİPNOTLAR

- 1 Kapitalist emek sürecinin farklı bir türü olarak fordizm, uzun dönemli standartlaştırılmış malların üretiminde toplumsal ve teknik işbölümünün yapılandırılmasını ifade eder. Fordist seri üretim, üretim ve montaj hattında Taylorizm ile organize edilen teknik olarak işbölümüne dayanır. Bu süreçte arz yanlı prensiplerle hareket edilerek üretimin devamlılığı ve ölçek ekonomilerini güvenceye alınması sağlanmıştır. Bu sistemde hammadde kaynaklarının temininden satışa kadar bütün süreçler kontrol altında tutulmuştur. Bkz. Jessop(1992), “Fordism And Post Fordism a Critical Reformulation”, İçinde Pathways To Industrialization And Regional Development, Edited by Allen J. Scott, Michael Storper, Routledge Press, p: 42.

- 2 Sınıf” vurgusu Standing’e aittir.
- 3 Standing’in, 2002 yılında yayımladığı “Yeni Paternalizmin Ötesinde” isimli çalışmasında “esnek işçiler” olarak tanımladığı grup “Küreselleşme Sonrası Çalışma” kitabında yerini prekaryaya bırakmıştır. Bkz. Breman (2013), “A Bogus Concept?”, New Left Review, No. 84, p: 132.

KAYNAKLAR

- Allen, K. (2009),. “Social Partnership and Union revitalizatiuon: The Irish Case”, In G. Gall (eds) The Future of Union Organisaing, Basingstoke: Palgrave, pp: 43-53.
- Arnold, D./J. Pickles (2011). “Global Work, Surplus Labor, And The Precarious Economies Of The Border”, Antipode, Vol. 43 No. 5 2011 ISSN 0066-4812, pp: 1598–1624.
- Arnold, D./J. Bongiovi (2013). “Precarious, Informalizing And Flexible Work: Transforming Concepts And Understanding”, American Behavioral Scientist, 57(3): 289-308.
- Breman, Jan (2013). “A Bogus Concept?”, New Left Review, No. 84, pp: 130-138.
- Clarke, S. (1990). “The Crisis of Fordism and the Crisis of Capitalism”, Telos, New York, 83, Spring, pp: 71– 98.
- Doogan, K. (2009). New Capitalism? The Transformation of Work, Polity Press, Cambridge.
- Frase, P. (2013). “The Precariat: A Class Or A Condition?”, New Labor Forum, Vol. 22, No. 2, pp. 11-14.
- Freeman, R. (2006). The Great Doubling: The Challenge of the New Global Labor Market https://eml.berkeley.edu/~webfac/eichengreen/e183_sp07/great_doub.pdf (Erişim Tarihi: 30.08.2018).
- Fudge, J./ R. Owens (2006). “Precarious Work, Women, And The New Economy: The Challenge To Legal Norms”, İçinde Precarius Work, Women And The New Economy, Edited by Judy Fudge and Rosemary Owens, Hart Press, Oxford, pp: 3-27.
- Hardt, M. ve A. Negri (2009). Commonwealth, Harvard Univ. Press.

- Harvey, D. (1992). *The Condition of Postmodernity An Enquiry Into The Origins Of Cultural Change*, Blackwell Press.
- Jessop B. (1992). “Fordism And Post Fordism a Critical Reformulation”, *İçinde Pathways To Industrialization And Regional Development*, Edited by Allen J. Scott, Michael Storper, Routledge Press, pp: 42-62.
- Kalleberg, A. (2009). “Precarious Work, Insecure Workers: Employment Relations In Transition”, *American Sociological Review*, Vol. 74, No. 1 (Feb., 2009), pp. 1-22.
- Marx, K. ve F. E. (2014). *Komünist Manifesto*, Çeviren Nail Satlıgan, 2. Baskı, Yordam Kitap, İstanbul.
- Mitropoulos, A. (2005). “Precari-us?”, <http://www.metamute.org/editorial/articles/precari-us> (Erişim Tarihi: 15.07.2018).
- Moody, K. (2016). “Precariat, Gigariat, or 21st Century Proletariat? U.S. Labor What’s New, What’s Not.”, *Against the Current* , Vol. 31, Issue 182, p: 16-22.
- Morton, A. D. (2003). “Social Forces in the Struggle over Hegemony: Neo-Gramscian Perspectives in International Political Economy”, *Rethinking Marxism*, Vol: 15, No: 2, pp: 153-179.
- Munck, R. (2013). “The Precariat: A View From The South”, *Third World Quarterly*, 34:5, 747-762, DOI: 10.1080/01436597.2013.800751
- Neilson, B./N. Rossiter (2008). “Precarity As A Political Concept, Or, Fordism As Exception”, *Theory Culture Society*, 25 (7-8), pp: 51-72.
- Oğuz, Ş. (2011). “Tekel Direnişinin Işığında Güvencesiz Çalışma/Yaşama: Proleteriyadan Prekaryaya Mı?”, *Mülkiye Dergisi*, Cilt: XXXV, Sayı: 271, pp: 7-23.
- Scully, B. (2016). “Precarity North And South: A Southern Critique Of Guy Standing”, *Global Labour Journal*, 2016, 7(2), pp: 160-172.
- Seymour, R. (2012). ‘We Are All Precarious—On The Concept Of The “Precariat” And Its Misuses’, http://www.newleftproject.org/index.php/site/article_comments/we_are_all_precarious_on_the_concept_of_the_precariat_and_its_misuses (Erişim Tarihi: 30.08.2018).

- Siegmann, K. ve K. Schiphorst (2016). “Understanding the globalizing precariat: From informal sector to precarious work”, *Progress in Development Studies* 16, 2 (2016) pp. 111–123.
- Standing, G. (1997). “Globalization, Labour Flexibility and Insecurity: The Era of Market Regulation”, *European Journal of Industrial Relations*, Vol. 3 No.1, pp:7-37.
- Standing, G. (2012). “The Precariat: From Denizens To Citizens?”, *Polity*, Vol. 44, No. 4, *Deepening Democracy* (October 2012), pp. 588-608.
- Standing, G. (2014a). “The Precariat”, *Contexts*, Vol. 13, No. 4 (Fall 2014), pp. 10-12.
- Standing, G. (2014b). “Why The Precariat Is Not A “Bogus Concept””, https://www.opendemocracy.net/print/79901#_ftn3 (Erişim Tarihi, 04.08.2018).
- Standing, G. (2015). *Prekarya Yeni Tehlikeli Sınıf*, Çeviren Ergin Bulut, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Standing, G. (2018). “The Precariat: Today’s Transformative Class?”, <https://www.greattransition.org/publication/precariat-transformative-class> (Erişim Tarihi: 22.12.2018).
- Rodgers, G. (1989). *Precarious Work In Western Europe: The State Of The Debate*, *Precarious Jobs In Labour Market Regulation: The Growth Of Typical Employment In Western Europe*, Edited by Gerry and Janine Rodgers, International Institute for Labour Studies Free University of Brussels.
- Vallas, P.S. (1999). “Rethinking Post-Fordism: The Meaning Of Workplace Flexibility”, *Sociological Theory*, Vol. 17, No. 1, pp. 68-101.
- Vosko, L. F. (2010). *Managing The Margins: Gender, Citizenship And The International Regulation Of Precarious Employment*. New York, NY: Oxford University Press.
- World Bank, <https://data.worldbank.org/>
- Wright, E. (2016), “Is the Precariat a Class”, *Global Labour Journal*, 7(2), pp:123-135.